

sikkert på flere måder inspirere til nye adelshistoriske studier, bl. a. gennem sine problemstillinger, og historikere vil sikkert med udbytte kunne studere værkets statistiske teknik.

Knud Prange.

Iselin Gundermann: Herzogin Dorothea von Preussen 1504-1547. Studien zur Geschichte Preussens. (Grote, Köln, 1965). 304 s.

Den 18. februar 1526 skrev hertuginde Dorothea, kong Frederik I's datter, på Duborg Slot i Flensborg det første brev til sin trolovede, hertug Albrecht af Preussen. Det aftalte ægteskab mellem den danske konges datter og den unge hertug af Preussen, var et rent politisk arrangement. Begge parter havde brug for at styrke en svag hjemlig position med udenrigske familiebånd. Frederik I sad ikke fast i sadlen, så længe Christian II endnu var på fri fod, og hertug Albrecht havde som den sidste ordensmester for den tyske ridderorden, der beherskede det, der senere hed Østpreussen, gjort skridtet over til lutherdommen; ordenslandet blev et hertugdømme med den tidligere ordensmester som regerende fyrste. Han hørte til huset Hohenzollern; men det var en anden gren af familien, der regerede i Brandenburg. Først i 1618 kom disse to lande under samme scepter.

Hertuginde Dorotheas brev var upersonligt, men særdeles artigt, og man kan let forestille sig med hvilke følelser den lille fyrstinde begav sig til det fremmede land og den vildfremmede mand, som hun aldrig havde set. Kongen vovede ikke på grund af de politisk urolige forhold selv at rejse til Königsberg, heller ikke turde han lade Dorotheas bror, prins Christian, ledsage prinsessen. Da hun den 22. juni 1526 sejlede fra København, var hun ledsaget af rigsråden

Anders Bille og dennes hustru, Pernille Krognos, og sammen med dem drog Frederik I's hofmester Albert Jepsen Ravensberg og biskoppen af Fyn Knud Henriksen Gyldenstjerne. Af holstenske herrer rejste Johan Rantzau, Wolf Pogwisch og Henning Sehested.

Bryllupshøjtideligheden var i tidens stil med turneringer og mange dages festivitas. Forfatterinden giver en livlig og detaljeret skildring af brylluppet og desuden af hofholdningens indretning og de enkelte hoffolks funktioner.

De politiske forbindelser mellem Danmark og Preussen er indgående behandlet. Det var urolige tider, både mens Frederik I levede og siden under Christian III. Hertuginde Dorothea og Christian III var børn af Frederik I i dennes første ægteskab, og de stod hinanden meget nær, som det fremgår af deres breve. Hertug Albrecht havde et særlig tillidsfuldt forhold til lederen af det tyske kancelli Wolfgang v. Utenhof, og søgte gennem ham at påvirke Christian III for at få støtte til sine udenrigspolitiske formål; men det var begrænset, hvad der kunne opnås. Til gengæld lagde Utenhof ikke skjul på, at han kun havde ringe tanker om Christian III's evner til at regere riger og lande, da denne kom til magten. Han tvivlede i et brev fra 1534 på, at Christian III kunne styrke riget og bringe det i sådan en orden, at den nye konge ikke skulle blive en fattig, ja, en tiggerkonge, sådan som hans far og hans forfædre havde været. Da Christian III blev kronet i 1537, var søsteren og svogeren til stede i København. Da var modsætningerne mellem kongen og Utenhof under udvikling; det preussiske hertugpar søgte at mægle, og det hjalp for en stund; men efterhånden som Christian III frigjorde sig fra Utenhof, svækkedes hertug Albrechts indflydelse. Den dansk-preussiske alliance blev ikke fornyet.

Skildringen af de personlige og po-

litiske forbindelser over Østersøen i årene 1526–1547 er på mange måder fængslende, og mange små nye træk føjes til det kendte billede. Det stærkeste indtryk efterlader bogen dog ved skildringen af forholdet mellem hertugen og hertuginde. Det viste sig, hvad den unge prinsesse ikke kunne ane på forhånd, at hertug Albrecht var et fortræffeligt menneske; hun gik ind til et sjældent lykkeligt ægteskab. Hertuginde Dorothea blev sin mand dybt hengiven. Der findes 100 breve fra hende til ham. De er rørende i deres umiddelbarhed. De handler især om, hvordan hun længes efter ham, når han ikke er hjemme. Stor kunne skuffelsen være, når hjemkomsten trak ud, som det fremgår af følgende brev: »Af stor hjertens længsel har jeg i sandhed ikke kunnet sove . . . Da jeg lå i den første søvn, har vægteren begyndt at råbe, at Eders kærlighed kom. Da sprang jeg op af sengen i min særk af bar glæde, og alle vidste ikke andet, end at Eders kærlighed var foran porten . . . og (en hel del) gik med lygter ud foran porten og mente bestemt, at Eders kærlighed var derude. Men så var der ingen«. Hun mente, at hans fravær bevirkede, at hun fik smerter og andre sygdomssymptomer, og engang skriver hun, at hun har fået hoste, fordi hendes »bislaaper« har ladet hende fryse. Der blev født 6 børn i ægteskabet, men kun en datter, Anna Sophie, overlevede forældrene.

Hertug Albrecht var meget interesseret i sin slægts historie, og han havde samlet en lang række portrætter af sine forfædre. Det ansporede hertuginde til at undersøge sin fædrene slægts forgreninger. Hun skrev til rigshofmester Mogens Gøye, om at få en Danmarks historie, så hun kunne finde ud af slægtssammenhængen. Men det skulle være en historie på tysk, »da vi ikke kan læse den danske skrift«. Det gjorde opgaven vanskelig for Mogens Gøye, men Dorotheas yngre halvbror, hertug Hans, der se-

nere fik tilnavnet »den ældre«, sørgede for en udredning af Oldenborgernes familieforhold, og så fik hun sig en stamtavle med tolv aner, der alle havde været konger. Rækken begyndte med Birger Jarl af Sverige, der døde 1266, og den gik så over folkungerne via Christoffer af Bayern til Christian I og kong Hans. Det fyldte hertuginde med overraskelse og stolthed, at der var så mange konger i hendes familie, og hun ønskede nu kongernes våben for at kunne anbringe dem ved siden af hendes gemals familievåben. Når det blev hertug Hans (den ældre), der hjalp hende ud af vanskelighederne med at skaffe familieoplysninger, hænger det nok sammen med, at han stod hende særlig nær, fordi han i flere år boede og blev uddannet ved hoffet i Königsberg. I 1536 kom han 15 år gammel til Preussen og blev der til 1542. Efter hertug Albrechts beskrivelse har han været en rigtig lemmedasker. Hertugen skrev til Christian III, at prins Hans sommetider gebærdede sig som om hans arme og hænder var ledde-løse, og at han slæbte på sine fødder, som om de var slået i stykker. Hertug Albrecht mente, at det skyldtes den hurtige vækst; men Christian III opfattede forholdet som havde prinsen defekter ved arme og ben. Latin ville prinsen nødig give sig af med, og det ser ud til at han slap derfor; derimod gav Christian III ham ikke lov til at deltage i et planlagt felttog mod tyrkerne.

Der er i det foregående givet et lille indtryk af det udbytte, man kan have af at læse Iselin Gundermanns bog. I større sammenhæng må den betragtes som et supplement til Walther Hubatsch' bog om hertug Albrecht, men i sin begrænsning giver den et levende og indtrængende billede af mennesker og deres vilkår for ca. 450 år siden, en periode, hvis kilder kun sjældent tillader, at de menneskelige træk lader sig belyse med en rigere variation. Det er tilfældet her, og bo-

gen kan på det varmeste anbefales. Det er en tilfredsstillende, at forfatterinden er fuldt fortrolig med dansk historisk litteratur, og at hun har benyttet det relevante materiale i det danske rigsarkiv.

Troels Fink.

Jacob Fabricius den Yngres Optegnelser 1617-1644. Udgivet ved A. Andersen. Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 32. 1964. 477 s. kr. 60,- (Særpris for medlemmer kr. 30,-).

Denne udgave af Jacob Fabricius den yngres optegnelser må vist betegnes som en kraftpræstation af udgiveren, pastor A. Andersen, og en dristig disposition fra Historisk Samfund for Sønderjyllands side. Den er et smukt eksempel på, hvad forskerflid og filologisk kunnen hos en udgiver, kombineret med initiativ og dygtighed hos en redaktionskomité kan præstere.

Jacob Fabricius' optegnelser har været kendt, siden de i 1749 i manuskript erhvervedes af Hans Gram og fik plads i Det kgl. Biblioteks samlinger. Adskillige forskere har peget på, at optegnelserne burde offentliggøres, men ingen har hidtil for alvor vovet at give sig i lag med arbejdet. Det er blevet ved de forarbejder, den fortjente Tønder-historiker, dr. Ludwig Andresen, gjorde i 1920'erne.

Forståeligt nok er de fleste vejet tilbage for opgavens vanskelighed. Fabricius' optegnelser er skrevet på en forvirrende blanding af latin, højtysk og plattysk, flettet ind i hinanden. Desuden er notaterne, skønt de med stor sandsynlighed må antages at stamme fra Jacob Fabricius, ikke nedskrevet af ham selv, men af skiftende, oftest sløvsagtige skrivere, så manuskriptbladene vrimler af fejl, ordgen-tagelser og udeladelser. Endelig er, for at gøre forvirringen komplet, den kronologiske sammenhæng i opteg-

nelserne totalt i uorden. Ikke blot er bladernes rækkefølge tilfældig, men på et og samme blad kan optegnelser fra vidt forskellige år være blandet sammen.

På denne baggrund må det kaldes en bedrift, at udgiveren har magtet at skaffe orden i materialet, levere en oversættelse og frembringe en mønstergyldig udgave af optegnelserne med omhyggelige noter og omfattende registre. Værket fremtræder med paralleltryk af oversættelsen ved siden af originalteksten, så enhver kan læse den, og den særligt kyndige og orienterede kan kontrollere oversættelsen.

Kun i enkelte tilfælde har udgiveren måttet give op over for problemet med at restituere tekstens sammenhæng, og i alle tilfælde redegør han nøje for sine kriterier for sammenstillingen og placeringen af de enkelte stykker. I sit forord erklærer han beskedent, at han vil være taknemlig for påvisning af læsefejl og oversættelsesfejl. Opmærksomme læsere vil også kunne forsyne ham med eksempler herpå, men de er få, og det betyder intet i forhold til det betydningsfulde i, at Jacob Fabricius' optegnelser nu er gjort tilgængelige og anvendelige.

For optegnelserne er møjen og udgivelsen værd. Jacob Fabricius d. y. (1588-1654) var, da han gjorde sine notater, først hofpræst i Husum hos enkehertuginde Augusta og derefter fra 1622 bosiddende i Slesvig, hvor han var adjunkt hos faderen, Jacob Fabricius d. æ., som var gottorpsk generalprovst. Da faderen 1636 blev generalsuperintendent, fik sønnen ekspektance på den samme stilling, og fra 1640 til sin død i 1645 var han gottorpsk generalsuperintendent.

Optegnelserne stammer fra årene 1617-18, 1622-26, 1628, 1633-35 og 1644, altså fra den periode, da forfatteren havde nær tilknytning til den gottorpske kirkeadministration og til hertughoffet på Gottorp. Begge dele